

A halhatatlanok is meghaltak egyszer

Zeneszerzők betegségei (1. rész)

A zsenikről az ember általában alkotásaikra asszociál, és nem a mindennapjaik, különösen nem az egészségi állapotuk jut eszébe. Pedig életüket a mindennapi tevékenységük, és sokszor a betegséggel vívott harcuk is jellemezte. „Az alkotás önfelszámoló folyamat. Minden készülő műbe az egészség egy hányada épül be. A zeneszerzők a legfárlánkabb műzsát szolgálják” (Baranyi Ferenc). Ez a sorozat a zeneszerzőket, mint pácienseket állítja az olvasó elé. A köztudat sztereotípiáin túl (Beethoven süket, Schubert vérbajos, Bach vak) bemutatom az újabb, orvosi–zenetörténeti együttműködés alapján lényegesen árnyaltabb, részletesebb, sokszor meglepő ismereteket. Azt a képet, ami mozaikokból (boncleletek, levelek, naplók, hírlapi hírek, számlák, receptek, stb.) áll össze az orvostudomány jelenlegi tudásának és eszköztárának segítségével. Sor kerül a legnagyobbak (Bach, Beethoven, Mozart, Schumann, Schubert, Mahler és Bartók) mellett kevésbé ismert, de orvosi–orvostörténeti szempontból érdekes mesterekre is. A sorozatban elsősorban a betegségekről és nem a zeneművek méltatásáról lesz szó. A téma feldolgozása során azonban egyik legmegrendítőbb élmény volt szembesülni azzal, hogy a zeneirodalom legszebb műveinek sorát süketen, vakon, levegőért kapkodva vagy belső démonaikkal küzdve alkották meg zseniális szerzőik.

Marin Marais

Marin Marais (1656–1728) francia zeneszerző és viola da gamba-játékos. A 17. századi francia zene egyik meghatározó alakja volt. Gamba-játékot Francois Chaperontól és Monsieur de Sainte-Colombetól, zeneszerzést Lullytól tanult. 1676-tól királyi muzsikos a versailles-i királyi udvarban (XIV. Lajos udvara), ahol csakhamar kitűnt mesteri játékával, ezért nevezték ki 1679-ben az „ordinaire de la chambre du roy pour la viole” (királyi viola da gamba-játékos) posztra, amit 1725-ig töltött be. Ő volt a korszak

vezető gamba-zenésze és zeneszerzője. 1676-ban nősült meg, a házasságból tizenkilenc gyermeke született, közülük néhány a kor zeneéletének fontos alakja lett. A kor nagyszerű zeneszerzője és hangszerjátékosa volt, a 17. század végére már egész Európa ismerte a nevét, karrierjének csúcsára 1706-ban jutott. Ekkor vette át az Académie d’Opéra karmesteri („bateur de mesure”) posztját Versaillesban. 1709-től visszavonult életet élt közel két évtizeden keresztül. Egyrészt operáinak sikere mérsékelt volt már a modernebb vetélytársak mellett, másrészt előadói helyzete is meggingott újabb virtuózok csillagának emelkedésével.

A viola da gamba (térdegedű)

A reneszánsz, illetve a barokk zene egyik fő hangszere volt. Csak távoli tagja a hegedűk családjának, utódjához, a csellóhoz inkább hasonlít, bár annál kisebb, és nincs támasztéka. Különböző méretű gambák voltak, nagyságuk a hegedűtől a csellóig hasonlítható, de mindet a térd között tartották játék közben. A cselló 4 húrjával szemben 6, vagy (Marin Marais újítása óta) 7 húrja van.

Marin Marais zeneszerzői munkássága

1686 és 1725 között öt kötet gamba művet adott ki (Pièces de viole, lásd a Függelékben). Ezeket a műveket szóló, illetve két vagy három gambára írta, számozott basszus kísérettel. Jelentős mértékben gazdagították ezek a művek a hangszer irodalmát, de nem csupán a hangokat találjuk meg a kottában, hanem teljes útmutatót a technikai megvalósításhoz is. Valószínű, hogy pedagógiai célból is készültek. A köteteket még életében kiadták. Marais zenéje kifejezetten

Viola da gamba

gazdag fantáziáról, kivételes muzikalitásról és igen nagy érzékenységről árulkodik. Kisebb, egy-két soros táncai, vagy akár hosszabb variációsorozatai, fantáziái egyaránt lenyűgözőek. Muzsikájában a legkülönbözőbb hangulatok, érzelmek lefestésével próbálkozott, a tételeknek gyakran nagyon kifejező címeket adott, mint pl. Szélvihar, Labirintus, Álmodozó, Emberi hangok. A darabok igen sikeresek voltak az udvarban, és úgy maradt fenn a neve, mint aki „létrehozta és megalapította a gamba császárságát”. Egyéb munkái között van több kötetnyi egyéb zenemű (pl. triók, operák és egyházi darabok) is. Négy operát írt, ezeket már saját korában is konzervatív hangvételűnek tartották a feltörekvő új szerzők (pl. André Campra) mellett, de az ellenfelei is elismerték, hogy kiváló volt a hangszerelés terén és zenekarra önálló szereplővé lépett elő. Nagyszerű példa erre Alycone című operájának vihar jelenete (lásd a Függelékben és a QR-kód mögött). Szvitjei a korszak termésének legjavát képezik. Virtuóz táncok (többségük passacaille, sarabande, gigue, chaconne) és karakterdarabok (kóvácsot, török és perzsa zenét imitáló művek) füzérei (pl. a „La Gamme”, lásd a Függelékben).

Marin Marais betegsége

Marais esetében nem kell hipotézisre vagy sejtésekre hagyatkoznunk, betegségét, pontosabban gyógyítását egy zeneműben írta meg. Hólyagkőve volt, ami nagyon sok gyötrelmmel járt, fájdalmakkal, vizelési nehézséggel. 64 éves korában szánta rá magát a műtetre, annak ellenére, hogy tudatában volt a műtéttel járó nagy fájdalomnak és az akkoriban magas műtéti halálozással. A műtét a kőmetszés volt.

A kőmetszés

A hólyagban képződő kő (gyakran több kő) nagyon súlyos panaszokat okoz. Állandó erős vizelési inger, görcsös vizeletürítés, véres vizelet, vizeletelakadás, vizelési képtelenség gyötrik a beteget. A hólyagkő eltávolítására alkalmazott műtéti eljárást, a gát felől végzett kőmetszést, a perineális lithotomiát, Aulus Cornelius Celsustól (Kr. u 1. évszázad) származtatják ugyan az orvostörténészek, de a kb. 300 évvel előbb élt Hippokratész esküjében már szerepel az a kitétel, hogy „Kőmetszést nem végzek, átengedem az

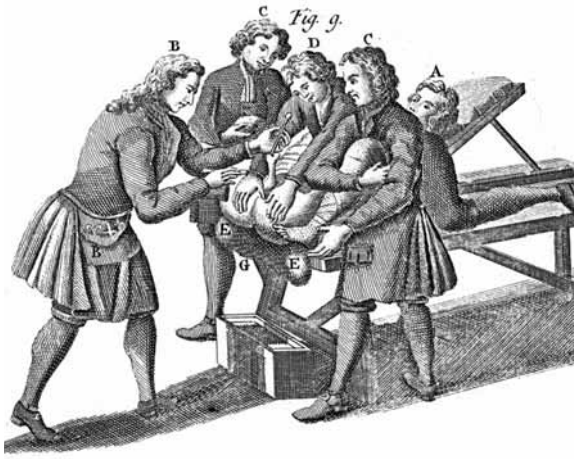
Marin Marais
(1656–1728)

arravaló mesterembereknek...” (Megjegyzendő, hogy már ez az eskü formula is a Kr.e. 6. századból, a Kósz szigetén működő Aszklépiosz orvosapok fogadalmi szövegéből származik: „És nem fogok vágni még hólyagkőbetegségben szenvedőket sem, hanem útjukból kitérek majd azon mesterembereknek, akik ezt a gyakorlatot űzik.)

Feltehető, hogy Celsus inkább az első leírója volt a műtétnek, enciklopédikus munkájában. Felesküdt orvosok ehhez tartották magukat, a műtétet vándor „kőmetszők” végezték, akik apáról fiúra szálló titokként őrizték „művészetük” mesterfogásait. „Kőmetsző” családok ismertek ebből az időből. Voltak olyan királyi paloták, ahol udvari „kőmetszőt” alkalmaztak, annyira gyakori volt a kínzó kór. A „kőmetszés” művészete a hólyagkövek gyors eltávolításából állt. A kövek irtó-

Viola da gamba
(térdhegedű)

Kőmetszés

zatos kínokat okoztak, nem csoda, hogy a betegek inkább vállalták a kőmetszők „operációját”, (annak ellenére, hogy érzéstelenítő eljárások híján legfeljebb gyógynövény főzetekkel, vagy alkoholos italokkal kábították a páciens), mint hogy tovább szenvedjenek. Fennmaradt írárok szerint az ügyes kőmetszők kb. két és fél perc alatt elvégezték a „műtétet”. A követ a gáton ejtett metszés után arra alkalmas, a hólyagba vezetett fogóval távolították el. Nem volt ritka a műtét közbeni halálozás sem, de a túlélőkre

további veszélyek vártak: vérzés, szepszis, illetve a későbbiekben vizeletsipoly vagy heges szűkületek.

A hólyagkőesség napjainkra Európában (a szakemberek szerint elsősorban a táplálkozási szokások megváltozása következtében) ritka betegséggé vált. Ha mégis előfordul, részben ultrahangos közúzással, ha pedig ennek akadálya van, hasi megközelítésből végzett műtéttel távolítják el a követ. Klasszikus perineális (Celsus-féle) műtétet alig végeznek már.

Marin Marais: „Le tableau de l'opération de la taille” (A hólyagkő műtét)

Ez a zenemű a Pièces de viole 5. füzetében van, a „Le Labyrinthe & Autres Histoires. Pièces de caractère” ciklus egyik darabja. Viola da gamba és csembalo az eredeti hangszerösszeállítás (nem ritkán adják elő kamaragyüttesek is). Marais zenébe öntötte a műtét kapcsán támadt érzéseit. Sikeresen ábrázolja az aggodalmat, félelmet és nyugtalanságot és a páciens többi emócióját, amit maga az operáció okoz, a csúcspontot a kő kiemelésére építi fel. (Érdekességként: a PubMed is szemlézi ezt a zeneművet, lásd a Függelékben és a QR-kód mögött).

A Függelékben megadott link az 5. füzetből való válogatás, benne a „Le tableau de l'opération de la taille” francia nyelvű narrációval előadott produkció. A mű kezdete (2:25). Az egyes tételek magyar fordításban: A műtőasztal megpillantása (2:36); A látvány-

...elég egy pendrive-ot hoznia...

A Kodály Központ a dél-dunántúli régió legnagyobb befogadóképességű multifunkcionális hangversenyertere, amely konferencia-központként és kulturális rendezvényhelyszínként működik.

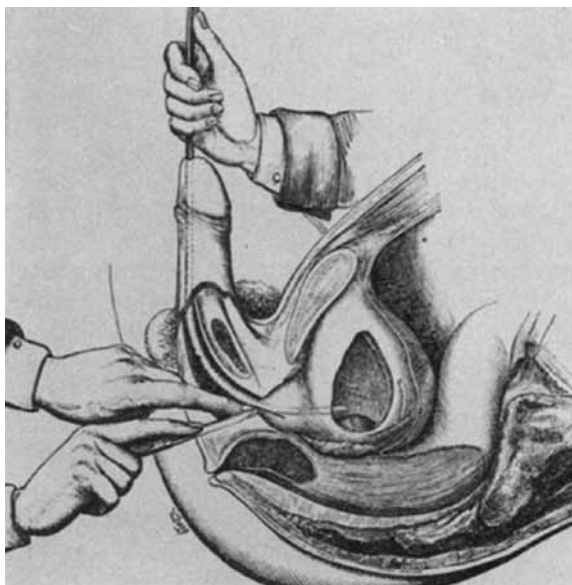
A 11 144m² nettó alapterületű komplexum kivételes adottságaival, világszínvonalú fény- és hangtechnikájával, professzionális csapatával, gördülékeny lebonyolítással, exkluzív helyszínt biztosít minden esemény számára. A Kodály Központ prémium helyszín 50-999 fős rendezvényekhez.

Kompetencia, innováció, élmény...

Kodály Központ – Pécs

www.kodalykozpont.hu

A kőmetszés kivitelezése

tól reszketni kezd (2:46); Elhatározza, hogy felmászik (2:58); Felkapaszkodik az asztalra (3:06); Elhelyezkedik az asztalon (3:10); Szorongás, remegés (3:27); Lekötözik a karját, lábát (3:42); A bemetszés (4:10); Bevezetik a fogót (4:15); Kiveszik a követ (4:20); Elhal a szava... (4:25); Patakszik a vér (4:33); Felengedik a lekötözést (4:55); Ágyba fektetik (5:16); Hálaadás (5:39–8:07). Az utolsó, hálaadás tétel az előzőekkel ellentétes hangulatú, élénk. A tempó és a hangnem is azt érzékelteti, hogy a páciens örül, és ünnepli a visszatérését az életbe. A műtét utáni lábadozás abban az időben 6–8 hét volt. Ezt követte az abban a korban szinte kötelező hálaadás rituáléja: elsősorban szülés, (de néha egyéb műtétek) után, a felépült beteg első útja a templomba vezetett,

ahol szertartás keretében adott hálát. (Kapcsolat az Újszövetség: Bemutatás a templomban jelenetével.)

Marin Marais ürügyén említést kell tenni Monsieur de Sainte Colombe-ról, akit sokan a barokk zene ősforrásának tekintenek. 1640 és 1700 között, egész életében visszavonultan élt, a viola da gamba hangszer ünnepe volt annak ellenére, hogy csak ritkán adott koncertet, akkor is csak a saját lakásán, az általa tanított két lánya Brigide és Françoise hangszeres közreműködésével. Sainte Colombe tanítványai közül kerültek ki a korabeli híres gambajátékosok. Közülük is kiemelkedett Marin Marais, aki gyönyörű gamba szólót írt mestere emlékére: „Tombeau pour Monsieur de Sainte-Colombe” (lásd a Függelékben). Sainte Colombe 170 művet komponált szóló, valamint 67 koncertet két viola da gambára. Meditatív, mély gondolatokat kifejező zenék ezek. Műveit hosszú időre elfelejtették, az utóbbi évtizedben nagy kultusza van, elsősorban Jordi Savall, a nagyszerű katalán muzikus, gamba játékos jóvoltából, aki több lemezalbumot adott ki Saint-Colombe műveiből. (lásd a Függelékben). Kettejük életéről szól a *Tous les matins du monde* (Minden reggel) című film. „Az egyik legmélyebben szellemtörténeti és művészi film, ami valaha született, amit szerintem minden alkotóművésznek látnia kell” – írja egyik kritikusa. A YouTube-on az eredeti, francia nyelvű film tekinthető meg (lásd a Függelékben). ■

Dr. Berta Gyula

Függelék

Marin Maraisról

http://hu.wikipedia.org/wiki/Marin_Marais

Marin Marais zenéjéről

<https://www.google.hu/webhp?sourceid=chrome-instant&ion=1&espv=2&ie=UTF-8#q=marin%20marais%20zen%C3%A9je>

Viola da gambáról

http://hu.wikipedia.org/wiki/Viola_da_gamba

Le Labyrinthe & Autres Histoires. Pièces de caractère

<https://www.youtube.com/watch?v=DiY-8F6v2Ng>
(ebben van a műteti zene)

Alycone viharjelenet

<https://www.youtube.com/watch?v=9PcUcAgBnGM>

La Gamme

<https://www.youtube.com/watch?v=6dRjmwO33SI>

A hólyagkő műtét

<https://www.youtube.com/watch?v=N14S9YSkTvg>
Másik felvétel ugyanerről, korabeli műteti képekkel és hangszerek képével illusztrálva
https://www.youtube.com/watch?v=yAfUUgg25_U

A PubMed a műtétről

<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/8511837>

Marin Marais

(„Tombeau pour Monsieur de Sainte-Colombe”)

https://www.youtube.com/watch?v=ic_zgXa63c

Sainte-Colombe

La conférence

<https://www.youtube.com/watch?v=-QDN2l203e8>

Szóló gamba szvit

<https://www.youtube.com/watch?v=Zc1BxtF-Wq4>

Alain Corneau „Tous les Matins du Monde” című filmje

<https://www.youtube.com/watch?v=5JoZh8YL7os>